

BOTOS TÁNCOK AZ ERDÉLYI MEZŐSÉGEN

I. BEVEZETÉS

Az eszközös pásztortáncokra Magyarországon már az 1900-as évek elején felfigyeltek, de a tényleges forrásfeltárás és -elemzés csak az 1950-es évektől indult meg. Ezekben a táncokban a magyar néptánc kutatás a középkori hajdútánc és ezen keresztül a még régebbi (az ókorig visszavezethető) fegyvertáncok maradványait fedezte fel.¹ Martin Györgyék tipológiája szerint az eszközös pásztortáncok és a különböző ügyességi táncok a régi stílusú táncaink közé tartoznak. Ezen belül több táncaltípust különböztethetünk meg, a legutolsó összefoglalás szerint: a botlót, a kanásztáncot és a seprútáncot.² Eszközhasználatról a dramatikus–pantomimikus táncainkkal kapcsolatban is olvashatunk.³

Az eszközös pásztortáncok Kárpát-medencei előfordulását tekintve megállapíthatjuk, hogy a legtöbb adatot a Felső–Tisza vidékéről, a Dunántúlról, valamint a Felvidék egyes részeiről ismerjük. Az Alföld középső és déli területeiről már kevesebb adat áll rendelkezésünkre, ez részben egy-egy terület korai polgárosodásával, a mezővárosok kultúrájának homogenizáló hatásával, illetve a gyűjtések hiányával (Bihar, Bácska, Bánát) magyarázható.⁴

II. ESZKÖZÖS PÁSZTORTÁNCOK – ÜGYESSÉGI TÁNCOK AZ ERDÉLYI TÁNCDIALEKTUS TERÜLETEIN

A vizsgált tánc típus erdélyi múltjáról csupán néhány történeti forrás, illetve néprajzi adat tanúskodik.⁵

A közép-erdélyi tájak közül Kalotaszegen található a legkevesebb vonatkozó adat.⁶ Ezek jelentős része a románok karácsonyi–vízkeresztli állatalakoskodásaihoz⁷ kapcsolódik, kisebb része magyar falvakból származik. Egy bogártelki filmfelvételen az adatközlő *sebes csárdás* zenére két keresztbe tett bot felett táncolt, ugrós motívu-

¹ Andrásfalvy 1980a.

² Vö. Martin 1997a, 2002b. A témával kapcsolatban több összefoglaló elnevezés is használatban van, például: fegyvertáncok, botlók. (Martin 1997a; Pesovár F. 1997a-b.) A kanász- és sörpútáncot korábban a mutatványos szólótáncok, valamint az ügyességi táncok kategóriájában is taglalták. (Martin 1997g; Pálffy 1997b; Pesovár F. 1980a, 1997a-b.) A besorolások közül Martin posztumusz kiadott művében megjelenteket veszem alapul. (Martin 2002b.) A témához lásd még: Martin 1980a-b, 1997c-i, 2002a; Pesovár E. 1997a-e.

³ Vö. Felföldi 1997, Pesovár E. – Pesovár F. 1997.

⁴ Igaz ez a Szatmárral határos Szilágyságra is, ahonnan csak a seprűvel járt, *kondástáncról* rendelkezünk adatokkal. (Pesovár F. 1970. 100.)

⁵ Martin 1980b. 169.

⁶ Lásd Pesovár F. 1970. 100.; Martin 1997b. 259.

⁷ A bot itt csak kopogásra, illetve maszkok tartására szolgált. (Sz. Gy. IV. 5, 7.)

mokkal.⁸ Karácsony Zoltán a fent említett „kanásztánc-szerű” táncot erdélyi és kalotaszegi viszonylatban is invariánsnak tartja, amit a tánc nevét és funkcióját illető bizonytalansággal és recens néprajzi adatok hiányával magyaráz.⁹ Egy inaktelki közlés szerint a második világháború körül Gyulaféheváron szolgáló fiatalok botos táncot tanultak meg és hoztak haza.¹⁰

Erdélyből a Maros–Küküllő vidékéről rendelkezünk a legtöbb eszközös táncra vonatkozó adattal. Martin György az erdélyi román hajdútáncokkal (*hăidău*) és eszközös pásztortáncokkal kapcsolatos vizsgálatok eredményeit 1980-ban foglalta össze.¹¹ A táncaltípus kétfajta változatban jelenik meg: Az egyik a Kis-Küküllő menti *hăidău*, melynek legközelebbi – eszköz nélküli – változata a mezőségi ritka legényes,¹² a másik csoportba pedig a valamivel lassabb, augmentálódott kísérezőzenéjű, Felső-Maros menti változatok (általában *în botă, pe botă* stb. elnevezésű táncok) tartoznak, melyek tánc- és zenetörténeti szempontból átmeneti formát képviselnek a sűrű legényes és az új stílusú verbunk között¹³, a mezőségi lassú magyarhoz hasonlóan.¹⁴ A táncok motívumkincsét látványos, nehéz mozdulatok: széles lábkörök, nagy ollós ugrások, guggoló, térdeplő mozdulatok stb. jellemzik. A tánc előadása közben a táncosok – általában jobb kézzel – botra, vagy táncpartnerükre támaszkodnak. Más botos pásztortáncsal összehasonlítva a bothasználat egysíkúbb. Általában támasztékként a földre merőlegesen tartva használják azt, néha hozzáütögetik a földhöz, esetleg egyszerűen átveszik egyikből a másikba, illetve átvetik a lábuk alatt. Ritkán – elsősorban a Felső-Maros menti változatokban – előfordul, hogy a földre, egymásra keresztben fektetett botok felett táncolnak. Martin György szerint a tánc újabb változatainál a botot már a női táncpartner helyettesíti. A passzív bothasználat, a páros táncokkal való szerves kapcsolat, a gazdag motívumkincs, a „nemesveretű előadásmód” valamint a lassú tempó miatt Martin úgy gondolja, hogy a Maros–Küküllő menti román botos táncok a 18. század előtti kelet-európai pásztortáncok egyik, sajátos irányba fejlődött regionális–etnikus tánc típusát képviselik.¹⁵

Dél-Erdélyből, a Hunyad megyében még előforduló román hajdútánc mellett elsősorban Brassó környékéről ismerünk fegyvertánc-szerű eszközös táncokat. A legfontosabb adataink a téli napforduló hagyományköréhez tartozó, termékenységvárászoló és avató funkciójú borica táncra vonatkoznak¹⁶, melynek során gyakran fakardot, illetve csákányt használtak.

⁸ MTA ZTI Ft. 558. 5.

⁹ Karácsony 1992. 124.

¹⁰ Sz. gy. IV. 3.

¹¹ Martin 1980b. Zamfir Dejeu művében csupán kiegészítő adatokat olvashatunk. (Dejeu 2000. 174–186.)

¹² Martin 1980b. 177.

¹³ Martin 1980b. 181.

¹⁴ Martin 1997a. 153–157; Vö. Pálffy 1988. 265.

¹⁵ Vö. Martin 1980b. 177.

¹⁶ A hétfalusi csángók borica táncát, a vele szoros rokonságban álló kaluserrel (*călușer*) együtt a középkori gyökerű moresca tánc kelet-európai változataként tartjuk számon. Az eredetileg Olténia és Munténia területéről ismert kaluser a 18. század végén a románok nemzeti táncává vált. Erdélyben, az 1920-as évektől kezdve román tanítók terjesztették, főleg románok által lakott vidékeken (Avasság, Máramaros, Dél-Erdély stb.) honosodott meg. Vö. Dejeu 2000.

Orbán Balázs tollából fontos, lánckardtánra (cipészek abroncs-tánca¹⁷) és egyéb fegyvertánra (szücsök kardtánca és románok buzogány-tánca¹⁸) utaló leírások maradtak ránk.

A maroszéki Mezőségen és a Székelyföldön ismét csak elszórt nyomokkal találkozhatunk¹⁹, csakúgy, mint Gyimesben²⁰, Moldvában és Bukovinában²¹. Ezek a területeken általánosan jellemző még a botos pásztortáncal előadott betlehemes játék.²²

A következőkben az elszórt közlésekben fellelhető adatok, valamint a saját Mezőségen végzett gyűjtéseim alapján szeretném árnyalni az erdélyi eszközös pásztortáncokra vonatkozó eddigi ismereteinket.

III. MEZŐSÉGI ESZKÖZÖS TÁNCOK RITUÁLIS–SZÓRAKOZTATÓ FUNKCIÓBAN

Néhány Erdőaljához tartozó faluból ismerünk lakodalmi botos táncokat.²³ Ennek párhuzamát, a *kecsketáncot*, *törőfás* illetve *lapockás táncot* a Borsa-völgyi Válaszútról, valamint belső- és észak-mezőségi falvak egy részéből is ismerjük.²⁴ Egy mezőkeszűi adat alapján kapcsolatot sejthetünk az 1970-es évekig egész Mezőségen is általános, rituális kecskealakoskodással. Andrásfalvy vajdakamarási gyűjtése a botok összevételén kívül a táncos négykézlábra való ereszkedéséről tudósít, ami a tánc szórakoztató funkciójára utal, de az egykori rituális, esetleg termékenységvarázsló funkciót sem hagyhatjuk figyelmen kívül.²⁵ Párhuzamként megemlíthetjük a széki asszonyfonókban a 20. század első harmadában még szokásos *szarkatáncot*, amit szintén bottal jártak.²⁶

Szintén rituális, később szórakoztató funkcióban kerülhetett elő – elsősorban a tavaszi juhmérés alkalmával – a juhait kereső pásztor történetét bemutató táncpan-

196–197.; Martin 1984. 359.; Pálffy 1997a; Pesovár E. 1997b; Pesovár E.–Újváry 1997.; Varga 2008. 170.

¹⁷ Orbán 1873. VI. 292. Vö. Martin 1997d.

¹⁸ Orbán 1873. VI. 346. Részleteit idézi: Bálint 1973. 315.

¹⁹ MTA ZTI Akt. 787.

²⁰ Andrásfalvy Bertalan 1963-ban egy gyimesközéploki táncmulatságon látta, hogy a páros tánc közben a táncos párjukra támaszkodva a szülő *ropogtatás* közben a legények felrúgták a lábaikat a magasba. (Andrásfalvy Bertalan szóbeli közlése 2006. 04. 25-én.)

²¹ Vö. Martin 1997b.

²² A betlehemesek táncáról bővebben lásd Pesovár E. 1997a.

²³ Ajtonyi románok lakodalmi botostánca, a *sucitoarele* (MTA ZTI Ft. 998. 10.), valamint a györgyfalviak *laskanyújtós tánca* (MTA ZTI Ft. 1153. 26.) szerepel filmen. (Martin 1997b. 259.)

²⁴ A tánc a 20. század elején már nem volt divatban Válaszúton. (Kallós 1964. 245.) A tánc során a férfiak két *laskanyújtót* vertek össze, forgattak a fejük felett, illetve átvették azokat a nyakuk mögött és a lábuk alatt. A belső-mezőségi területekről (Magyarpatka, Mezőkeszű, Vajdakamarás) hasonlóan két bottal előadott, szintén *kecsketáncnak* vagy *kecskék táncának* nevezett táncról ad hírt Andrásfalvy Bertalan. (Sz. gy. VI. 7. a-b, 12. a-b, 22a-b, 23.a-b.) Az észak-mezőségi Magyardecén két bottal járták a *törőfás táncot*. (Vö. Martin. 1997b. 259.)

²⁵ Sz. gy. VI. 14.

²⁶ Vö. Martin 1997b. 259.

tomim. A történet balladaváltozatai és hangszeres programzenéi egész Erdély-szerte ismertek, a kapcsolódó dramatikus–pantomimikus táncfajta meglétéről azonban már jóval kevesebb adatunk van, melyek közül néhány bothasználatot is említ.²⁷

A táncpantomimra vonatkozó egyik legfontosabb megfigyelés 1949-ből, Székrről származik, ami egyben az erdélyi botoló-kanásztánc tánc típus sokáig egyetlen ismert és legrészletesebb jellemzése is.²⁸ A leírásból a kanásztánc-botoló típus minden mozzanatát (botforgatás, botok összeütögetése, ill. a földhöz való ütögetése, bot láb alatt való átvétele, letámasztott bot átugrálása, valamint a földön keresztbe tett botok közötti tánc) felismerhetjük.²⁹ Terepmunkám során ez idáig csak egyetlen szóbeli adatot találtam Széken e dramatikus–pantomimikus táncra vonatkozóan.³⁰

IV. BOTHASZNÁLAT TÁNCOS FUNKCIÓBAN

A fenti adat közlője szerint Széken a botos pásztortáncok a múlt század második felében általánosak voltak a csordások körében.³¹ A botos táncok 20. századi használatára vonatkozóan egy széki férfi elmondása szerint a kb. 1870-es években született nagyapja gyermekkorában (az 1920-as évek elején) tanította öt botos táncokra. A helyi férfitáncokban (*sűrű és ritka tempó*) a bot passzív használata mellett (támaszkodtak rá, figuráltak mellette, felrúgtak a magasba) kanásztánc-botoló-szerű motívumokra is emlékszik: a botot forgatták (csuklóból és az ujjaik között), feldobták a levegőbe és elkapták, átkapkodták a lábuk alatt, kopogtattak vele a földön, letették a földre és mellette állva csapásoltak, illetve átugrálták a botot, sőt egymásnak is dobálták. További meglepő jelenségeket is említett: páros táncokban is használták a botot (*csárdás* közben a legény egyik kezében botot tartott, ezt a forgási iránynak megfelelően mindig cserélte, irányváltáskor kopogott vele a földön, négyes *magyarban* a lányok háta mögött a legények botjaik segítségével fogóztak össze, a *kieresztéskor* kopogtattak vele, illetve az ujjaik között pörgették). A bot táncos használata ezekben az időkben még előfordult a hétvégi *táncon* is.³²

²⁷ Az *elveszett juhait kereső pásztor* történetét bemutató balladáról, táncpantomimról, illetve a kapcsolódó programzenéről Faragó József és Pesovár Ferenc több összefoglalást is írt. (Faragó 1977.; Pesovár F. 1969., 1970., 1980b; Pesovár E. – Pesovár F. 1997.)

²⁸ A kézirat a kolozsvári Folklór Intézetben található. (Idézi Pesovár F. 1970. 97–99.)

²⁹ Pesovár F. 1970. 99–100.

³⁰ Sz. gy. VI. 20. i.

³¹ Pesovár F. 1970. 100.

³² A visszacsatoló interjúk során az adatközlő megerősítette kijelentéseit (Sz. gy. VI. 20. d-f.), ennek ellenére a fenti adatokat kritikával kell kezelni, mivel más hasonló korú adatközlőtől különösebb megerősítést nem nyertek. (Sz. gy. VI. 20a-c, f-g.) Mindenesetre feltűnő párhuzamok találhatóak Elekes Dénes fent idézett gyűjtésében. (Lásd még Sz. gy. VI. 20. k.)

IV.1. A mezőségi lassú román legényes: a (românește) în botă és a (românește) în ponturi

Botos változat

A korábban már tárgyalt román hajdútánc földrajzi elterjedését illetően a magyar szakirodalom főleg a Maros–Küküllő vidéket, illetve a dél-erdélyi területeket jelöli meg, ezek mellett román kutatók a Hesdáltól Tordáig terjedő területet is megemlítik.³³ A Kis-Szamos völgyi falvak románjai a bot nélkül járt (românește) în ponturi szinonimájaként emlegetik a (românește) în botă névváltozatot, de azt sokszor a lassú legényes magyar változataira alkalmazzák. Boncnyíresen egy 1920-ban született román férfi még látta a táncot gyermekkorában: öreg férfiak botra támaszkodva ugráltak, felrúgtak a magasba, illetve a letámasztott botot átvették a lábaik alatt.³⁴ Ördöngösfüzesen a táncaltípus nevére és a nőre támaszkodva járt változatra találtunk adatot.³⁵ Az ugyancsak szépkenyerűszentmártoni Kiss István önéletrajzában bottal járt román legényesre utal.³⁶

Belső-Mezőségen, a magyarpalatkai zenészek körzetéhez tartozó falvak mindegyikében találtam a botos altípusra vonatkozó adatokat, az 1930. előtt született román és magyar adatközlők mindegyike ismerte a táncot, de bottal már egyik sem táncolta. A leírások a következő motívumokat említik: letámasztott bot körüljárása és körülpontozása, botra támaszkodás közben magas (gyakran a gerendát is érő) rúgások, bot átkapkodása a láb alatt és forgatása.³⁷ Egy 1912-ben született gyulatelki román férfi viszont már csak a bot nélküli változatot táncolta, de úgy, hogy tánc közben megrúgta a gerendát.³⁸ A Mezőgyéresről származó egyik kulcsadatközlőm szerint a botos táncoknak nagy divatja volt még a két világháború között. A tánc igazi mesterei a magyarpalatkai, légeni, mezőgyéresi, illetve a Kolozsvár–Szászrégen útvonaltól délre fekvő belső-mezőségi falvak (Berkenyes, Botháza, Magyarfráta, Mezőszopor) román legényei voltak, míg a magyarok közül csak azok a különlegesen jó táncosok tudták a botă-t, akik román többségű faluban éltek. A táncra vonatkozó legrészletesebb leírások tőle származnak:³⁹ A (românește) în ponturi nevű legényest bottal is táncolták, ennek a (régiesebb) változatnak a neve (românește vagy joc) în botă. Egy férfi is táncolhatta szolisztikus formában, ketten is táncolhatták, egymás mellett, vagy egymással szemben állva. Több személy által, körben járt változatról is vannak adataink. A táncosok a botra támaszkodva figuráltak (lábtekerés, lábütés, topogás stb.), leguggoltak és felugrottak, felrúgtak a magasba (egészen a gerendáig), ütötték kézzel a gerendát. A bothasználattal kapcsolatban említette még a csuklóból történő, illetve az ujjak közötti botforgatást (előre és hátra), a letámasztott bot átlépését, a bot átkapkodását a lábak alatt. Derékig, vagy annál feljebb érő botot használtak a táncosok, aminek a felső vége görbe volt. A bot aljába befűrt üregbe sörétet tettek, a lyukat egy

³³ Dejeu 2000. 187;

³⁴ Sz. gy. VI. 1. b.

³⁵ Sz. gy. VI. 19. a.

³⁶ Kiss 1998. 267.

³⁷ Sz. gy. VI. 13. a-c, 17. b, 18. a-c, 22. b-e.

³⁸ Sz. gy. VI. 8. a-c.) Vö. Dejeu 2000. 174.

³⁹ Sz. gy. VI. 15. a-f.

lemezzel lefedték, így a bot a forgatás és földhöz ütögetés közben ütemesen zörgött.⁴⁰ Visában a fentebb említettek mellett további mozdulatokról is hírt kaptunk: a bot földre fektetéséről és átugrásáról, két keresztbe fektetett bot fölötti táncról.⁴¹

Bot nélkül járt változat

A Pálffy Gyula által Vajdakamarásról ismertetett *românește în botă, vagy cu bită* nevű táncot – a neve ellenére – bot nélkül táncolták az adatközlők.⁴²

A román adatközlők a kísérőzenét hallgatva, beszélgetés közben a legtöbbször a (*românește*) *în ponturi* elnevezést említették. Magyarpalatkáról Andrásfalvy említ egy *pe ponturi* nevű legényest, amit a román férfiak körben állva, egymással versenyezve táncoltak.⁴³ Az 1930-as évek előtt született román adatközlők a *ponturi* terminus említése után hozzátették, hogy ezt szokás volt bottal is táncolni.

A környékbeli zenészek a táncsal kapcsolatban legtöbbször a (*românește*) *în botă* elnevezést használták, de ismerték a román adatközlők által legtöbbször emlegetett (*românește*) *în ponturi* terminust is. Az általam megkérdezett zenészek egyike sem ismerte a bottal járt változatot, csak olyan – általuk a szólisztikus formánál régisebbnek tartott – változatokat emlegettek, amelyekben a férfi a táncospárja kezére, vállára támaszkodva táncolt.⁴⁴ Az észak-mezőségi Csabaújfaluban a bot nélküli változatot táncolják, a *românește în botă* és a *românește în ponturi* elnevezést is használják erre a táncra. A tánc szólisztikus és a nőre támaszkodva járt változatát egyaránt ismerik.⁴⁵

V. ÖSSZEGZÉS

Az eddig rendelkezésre álló adatok alapján hozzávetőlegesen meg lehet határozni a táncaltípus bottal járt változatainak földrajzi elterjedését⁴⁶, illetve átváltozásának-eltűnésének folyamatát.

A bottal járt lassú román legényesre vonatkozóan nem találunk adatot a Kolozsvártól északra fekvő Kalotaszeg és Mezőség közötti átmeneti területen és a Borsavölgyi falvakban. A táncaltípus hiánya összefügghet azzal, hogy a területen sok magyar kismemesi falu van, melyek modernebb tánc kultúrájából már a 19. század végére kikopott a tánc típus bottal járt változata. A szintén polgárosult (és kevésbé kutatott) észak-mezőségi területeken sem találtunk konkrét emléket a tánc bottal járt változataira. A Kis-Szamos völgyi falvakban vélhetően már a két világháború között eltűnt a tánc, és már a bot nélküli változatokra is csak bizonytalan adatok vannak. A

⁴⁰ (Sz. gy. VI. 15. d.)

⁴¹ (Sz. gy. VI. 24. a-x.)

⁴² Pálffy 1988. 265.

⁴³ Sz. gy. V. 12. a.

⁴⁴ Mindegyikük az 1940 után született. (Sz. gy. VI. 12. c. és VI. 19. a.)

⁴⁵ Csabaújfalú: Sz. gy. VI. 6. a-c. Egy 1914-ben született, román férfi szerint a *românește în botă* terminusból arra lehet következtetni, hogy régebb bottal táncolták a táncot. (Sz. gy. VI. 6. c.)

⁴⁶ A terület táncdialektusok között elfoglalt helyéhez lásd: Martin 1997b. 257; Pávai 2005. 38; Varga 2009. 25.

Magyarpalatka környéki falvakban, valamint Belső-Mezőség déli (a Maros-Küküllő vidékhez közel eső) falvaiban már a magyar adatközlőktől is sok vonatkozó adatot találhatunk a botos változatokra vonatkozóan. Itt a bot nélküli változatot még ma is többen ismerik. Ez a terület Mezőség azon része, amely paraszti tánc kultúrájára a legkevésbé hatottak kismemesi és polgári kulturális hatások. Mezőségen keletre haladva, a Székelyföldre közeledve ismét halványulnak a nyomok.

Szóbeli visszaemlékezések alapján körvonalazhatóak az egykori közép-erdélyi botos táncok bizonyos formai jellemzői:

- I. a bot passzív használatára utaló jegyek (ezeket alkalmazták a legtovább a vizsgált területen):
 - támaszkodás közben figurázás, ugrások, lábütések és magasra nyújtott rúgások (lásd a Maros-Küküllő menti változatokat)
 - botok földre koppantása
- II. a bot aktív használatára utaló jegyek (ezek tűnnek régiesebbnek):
 - botoló / fegyvertánc-szerű mozdulatok (botforgatás – akár egymással szemben is, botok összeütése)
 - kanásztánc-szerű mozdulatok (a bot láb alatti átkapkodása, a letámasztott bot átugrálása, a lefektetett bot / keresztbe fektetett botok feletti tánc)
 - ügyességi tánc-szerű mozdulatok (botok egymásnak való dobálása, botok test előtt-mögött való összeütése).

Mindezeket a bot nélküli változatok jellemzőivel összehasonlítva visszakövetkeztethetünk a formai változás folyamatára. A *românește în botă* – változatokban a bot aktív használatára vonatkozó jegyek tűnnek el a leggyorsabban, a későbbi változatokra már csak a passzív bothasználat jellemző. A *românește în ponturi*-ra vonatkozó emlékezésekben felfedezhetjük az erre utaló jegyeket (táncpartnerre való támaszkodás, rúgás a magasba), a ma még filmezhető táncfolyamatokból azonban már hiányoznak ezek a motívumok. Martinék tánc történeti rendszerezése szerint a botos változatok tűnnek régebbinek, vélhetően ezekből alakultak ki a bot nélküli táncolt változatok. A vizsgált terület középkori és újkori tánc kultúrájára vonatkozóan azonban nagyon kevés adatot ismerünk, így nem bizonyítható, hogy a középkori fegyvertáncokból közvetlenül alakultak ki a botos táncok, nem tudhatjuk továbbá, hogy a fegyveres / botos változatok mellett nem éltek-e párhuzamosan már korábban a bot nélküli táncolt változatok. A botos táncok néprajzi gyűjtéssel tetten érhető formai és funkcionális változásainak okai minden esetre a 20. század eleji nagy társadalmi átalakulásában keresendők.

A 19. század második felében a közép-erdélyi területeken meglehetősen gazdag formakincsű eszközös tánc kultúrával kell számolnunk, amely csak a 20. század elején alakult át. Legkorábban a magyar falvak táncrepertoárjából tűntek el a botos táncok, a románokéban csupán a két világháború között. Szerepük Martinék kutatásainak idején (1950-1970-es évek) már csekély volt. Ez árnyalja Martin György az erdélyi tánc kultúra sajátos fejlődésére vonatkozó kijelentését, miszerint a középkorra jellemző tánc kultúrát a reneszánsz és a barokk divat annyira átformálja, hogy a "rituális férfitáncok a mulatsági táncrendet megnyitó legénytáncokká, a középkori fegyvertáncok (hajdútánc) virtuosus bemutató, majd páros táncokká szelidültek."⁴⁷

⁴⁷ Martin 1997b. 251.

ANDRÁSFALVY Bertalan

1980 Párbajszerű táncok az európai és a magyar hagyományban, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncgyománnyok*. Zeneműkiadó, Budapest, 109–124.

BÁLINT Sándor

1973 *Karácsony, húsvét, pünkösöd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Szent István Társulat, Budapest

DEJEU, Zamfir

2000 *Dansuri tradiționale din Transilvania*. Clusium, Kolozsvár–Cluj Napoca.

FELFÖLDI László

1997 Alkalomhoz kötött táncok, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománnya*. Planétás Kiadó, Budapest, 70–84.

FARAGÓ József

1977 A juhait kereső pásztor a magyar folklórban, in: FARAGÓ József: *Balladák földjén*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 452–476.

KALLÓS Zoltán

1964 Táncgyománnyok egy mezőségi faluban. *Tánc tudományi Tanulmányok 1963–64*. 235–252.

KARÁCSONY Zoltán

1992 Egy bogártelki férfi legényes motívumkincse. *Tánc tudományi Tanulmányok 1990–1991*. 122–163.

KISS István

1998 *Vizek sodrásában. Önéletírás*. Pallas Akadémia, Csikszereda.

MARTIN György

1980a Fegyvertánc, mutatványos szólótánc, hajdútánc, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncgyománnyok*. Zeneműkiadó, Budapest, 107–108.

1980b Az erdélyi román hajdútánc, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncgyománnyok*. Zeneműkiadó, Budapest, 170–183.

1984 Népi táncgyománny és nemzeti tánc típusok Kelet-Közép-Európában, a XVI–XIX. században. *Ethnographia XCV*. 353–361.

1997a A magyar tánc kincs történeti rétegei, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománnya*. Planétás Kiadó, Budapest, 97–208.

1997b Magyar tánc dialektusok, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománnya*. Planétás Kiadó, Budapest, 209–274.

1997c Baltás tánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 16–17.

1997d Bodnártánc, kádártánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 19–20.

1997e Fegyvertánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 50–51.

1997f Hajdútánc, hajdótánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 60–61.

1997g Juhásztánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 69–70.

1997h Kanásztánc, kanász, kondástánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 74–76.

1997i Kardtánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 77.

2002a *A botoló tánc zenéje*. MTA Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Budapest

- 2002b Eszközös pásztortáncok, in: MARTIN György *A botoló tánc zenéje*. MTA Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Budapest. 301–309. (Korábbi megjelenése: in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Planétás Kiadó, Budapest, 114–134.)
- ORBÁN Balázs
1873 *A Székelyföld leírása. VI.* Tettyey Nándor és Társa, Budapest
- PÁLFY Gyula
1988 Egy mezősegi falu tánckészlete. *Zenetudományi Dolgozatok 1988*. Budapest, 263–275.
1997a Moresca, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 105.
1997b Seprútánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 138–139.
- PÁVAI István
2005 Az erdélyi nagytáj a néprajz-, népzene- és néptánckutatás szemléletében, in: KE-SZEG Vilmos – TÖTSZEGI Tekla szerk. *Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára. KJNT Évkönyve 13*. Kriza János Néprajz Társaság, Kolozsvár, 15–47.
- PESOVÁR Ernő
1997a Betlehemes pásztortánc, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 18.
1997b Kaluser, călușer, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 74.
1997c Odzemok, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 117.
1997d Pásztortáncok, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 123–124.
1997e Zbójnicki, (betyártánc), in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 181.
- PESOVÁR ERNŐ – PESOVÁR FERENC
1997 Dramatikuss–pantomimikus táncok, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Planétás Kiadó, Budapest, 85–96.
- PESOVÁR Ernő – ÚJVÁRY Zoltán
1997 Borica, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 21–22.
- PESOVÁR Ferenc
1969 Az elveszett juhait sirató pásztor története. Újabb adatok egy táncpantomim elterjedéséhez. *Táncművészeti Értesítő 1969/2*. 85–97.
1970 A juhait kereső pásztor tánca II. *Táncművészeti Értesítő 1970/3*. 91–108.
1980a Mutatványos szólótáncaink: kanásztánc, seprútánc, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptánc hagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 146–168.
1980b Az elveszett juhait kereső pásztor története, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptánc hagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 342–349.
1997a Eszközös táncok, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 47–48.
1997b Ügyességi táncok, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Planétás Kiadó, Budapest, 135–143.

VARGA Sándor

- 2008 A nemzeti tánc típusok hatásai és az etnikus jegyek változásai egy mezőségi falu tánckészletében, in: HÜGEL, Peter red. *Europa identităților. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 23–25 mai 2007*. Complexul Muzeal Arad, Arad, 161–180.
- 2009 Tánc történeti divatok hatása a belső-mezőségi települések tánckészletére. *Művelődés LXII.* 25–29.

RÖVIDÍTÉSEK

MTA ZTI Akt = Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Kézirattára

MTA ZTI Ft = Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Filmtára

SZENTA = Szegedi Tudományegyetem, BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének Adattára

SZ. GY. = Szöveggyűjtemény az erdélyi eszközös táncok vizsgálatához. Összeállította: Varga Sándor 2010-ben. Elhelyezve az MTA ZTI Akt. 1710-es, illetve a SZENTA 828-as leltári számokon.